



**ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“
ФИЛОСОФСКО-ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „ЕТНОЛОГИЯ“**

ГЕРГАНА ЦОНЕВА ЦОНЕВА

**МАРКЕРИ НА ИДЕНТИЧНОСТ НА
НАСЕЛЕНИЕТО В
ПОМАКОХОРИЯ, СЕВЕРНА
ГЪРЦИЯ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на ОНС „доктор“

Област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки
Професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за
културата

Научна специалност „Етнология“

Научен ръководител: проф. д.н.к. Мария Шнитер

ПЛОВДИВ

2019

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита от Катедра „Етнология“ към Философско-историческия факултет на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ на 12.10. 2018 г.

Дисертационният труд се състои от увод, три глави и заключение. Общият обем е 254 стр. Библиографията включва използваните извори и справочни материали, използваната литература и електронни ресурси. Дисертацията завършва със списък на информаторите и четиринадесет приложения, от които седем - на електронен носител.

Състав на научното жури:

Проф. д.н.к.Маргарита Карамихова (автор на рецензия)

Проф. д.н.к. Мария Шнитер (автор на становище)

Доц. д.и.н. Димо Чешмеджиев (автор на становище)

Доц. д-р Евгения Троева (автор на рецензия)

Доц. д-р Веселка Тончева (автор на становище)

Публичната защита на дисертационния труд ще се проведе на 15.02.2019 г. от 13,00 часа в 17 аудитория „Проф. Тодор Иванов Живков“ на ФИФ, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“.

Материалите по защитата са на разположение в Катедрата по Етнология.

1. ОБЕКТ И ПРЕДМЕТ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Географската област, обект на изследването, е известна като Западна Тракия, Родопи, планински райони на Северна Гърция или с набиращото все по-голяма популярност Помакохория – т.е. помашки села (в превод от гръцки език - πομακοχώρια). Малцинството (гр. ез. - μειονότητα), както е прието да го нарича официалната държавна терминология, говори „помацки“, който език е определян от Република Гърция като славянски език (гр. ез. - σλάβικη γλώσσα). Според това определение помаците са σλαβόφωνοι (славофони)¹, мюсюлмани по вероизповедание. По официални данни населението наброява около 23 000 жители, но се смята, че след последното официално преброяване през 2001 година то значително е нараснало и днес достига между 35 000 и 41 000 души (Ксанти и Комотини).

Община Мустафчево е създадена на 1 януари 2011 година след обединение на пет стари административни единици – община Мустафчево и общините Синиково (Сатрес), Козлуджа (Котили) и Лъджа (Термес) по закона Каликратис.²

Замяната на имената на селищата в областта става основно през 1920 година³, в резултат на подписването на Ньойския договор от 1919 г.⁴. Тогава се променят имената и на голям брой други населени места, между които такива и от вътрешността на страната⁵, но като характерен маркер на идентичност, наименованията на селищата все още са изцяло запазени в съзнанието и речника на помаците от Северна Гърция.

По данни от 2001 година, населението на община Мики се състои от 11 393 жители. След тази дата официално държавно преброяване не е правено или поне не са изнесени публични данни, ако такова е осъществено. По време на проучванията се установи, че населението към 2017-2018 година наброява около 16 000 човека, живеещи в 47 големи или по-малки села. По официални данни, на последните избори (2015 година), в село Мустафчево има регистрирани 420

¹ В българската научна литература е приет терминът „славяногласни“

² Закон за административно-териториалното деление на Република Гърция, приет от правителството на ПАСОК (Общогръцко социалистическо движение) на 27 май 2010 година.

³ <http://www.lithoksou.net/p/metonomasies-ton-oikismon-tis-thrakis> (последно посетен 26.09.18.)

⁴ https://pomlex.blogspot.com/2018/06/blog-post_24.html (последно посетен 26.09.18.)

⁵ http://www.strumski.com/books/Traikov_Ukazatel_Makedonia-1.pdf (последно посетен 26.09.18.)

семејства/домаќинства с 1180 човека, от които 980 избиратели⁶

Общността, населяваща северната територия в планината Родопи в Република Гърция, в непосредствена близост до границата с България, изповядва ислям, не говори гръцки език като майчин и не припознава себе си като турска, гръцка или българска (в класическия смисъл, вложен в определението на понятията народ и народност). Това я определя като гранична и в политическия, и в етнологията смисъл. Напълно приложимо в случая е твърдението на Смит: „Удържането на границите е важно, затова се раждат национални митове, които да оразличават групи хора, които са принципно подобни откъм историческо минало, етнически произход, език, религия и други обществено формиращи фактори“ (Смит 2000). Следователно и за тази общност е приложимо твърдението, че „конструирането на идентичност и запазването ѝ винаги са свързани с отличаването ѝ от това, което тя не е“ (Бокова 1998).

Етническата група на помаците в Гърция е втората по големина мюсюлманска група, след тази на етническите турци (Μιχαήλ, Δ. 1997) Идентичността на помаците от пограничния район с България и Турция е проблем ключов и определящ за настоящото изследване. Тя може да бъде определена като „плаваща“ идентичност – такава, която може да бъде променена в определени случаи или да остане стабилна в други. Върху това, дали тя ще се промени и при какви обстоятелства, оказват влияние множество и разнообразни фактори. Именно чрез маркерите на идентичност, проследени и регистрирани в дисертационния труд, се прави опит да се установи каква е тя към момента на изследването и има ли тенденции за нейната евентуална трайна промяна.

2. ЦЕЛ И ЗАДАЧИ, ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ВЪПРОС И РАБОТНА ХИПОТЕЗА

Целта на настоящото изследване е да се регистрират и опишат маркерите на идентичност в района на Помакохория към момента на провеждане на теренните изследвания (2014–2015 година), чрез което да се постигне знание за състоянието на идентичността на населението в изследвания район в този конкретен момент. Направен е опит регистрираните маркери на идентичност да бъдат съпоставени,

⁶ Данни от Избирателната комисия на Общината към 2015 г.

доколкото е възможно, със същите маркери към един отминал момент. Сравнително слабото познаване на маркерите на идентичност в помашките села на района на град Ксанти (Гърция), до известна степен предопределя и **задачата** на това изследване, която да отговори на въпросите кои са маркерите на идентичност в изследваното пространство и каква е вероятността те да бъдат запазени във времето или да бъдат по някакъв начин трансформирани.

С оглед на зададената тема за маркерите на идентичност на населението в помашките села на Северна Гърция и конкретните научни търсения, поставеният **изследователски въпрос** може да се формулира като опит да се установи кои са маркерите на идентичност, регистрирани при проведените изследвания и оказват ли те решаващо влияние при формирането на идентичността сред помаците от областта, наричана в последните години Помакохория (помашки села).

Работната хипотеза, която се оформи след запознаване със средата, общността и начина на живот на населението от помашките села в района на Ксанти, Северна Гърция и в частност на село Мустафчево (Мики), е, че съвременната идентичност е в процес на трансформация и е силно повлияна от едновременното въздействие на различни фактори и процеси, протичащи паралелно и влияещи на средата, културата, самоопределението и идентичността на всеки отделен индивид в нея и на общността като цяло.

С настоящия дисертационен труд, чрез изследване на *маркерите на идентичност – език, религия, име, облекло, фолклорна култура, народна вяра и др., чрез изследване на жизнения и календарния цикъл*, се прави опит да се установи има ли и кои са тези **фактори и причини – политически, социални, битови, икономически и други**, които влияят и изменят самосъзнанието и чувството за принадлежност в отделните представители на общността.

С оглед на изброените по-горе факти, маркерите за идентичност могат да бъдат разгледани чрез изследване на *езика и особеностите на местния диалект, религиозното време и пространство, традиционния обреден календар, фолклора, традиционното облекло, народната медицина, народната кухня (традиционна и обредна)*. Много от отговорите бихме могли да открием и при изследването на жизнения цикъл, културата и ритуалите като маркери на идентичността.

3. МЕТОДИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО И ТЕРЕНИ ПРОУЧВАНИЯ

В теренните изследвания, в резултат на които са направени над 48 часа аудио и видеозаписи, са използвани класически методи и техники за събиране на документален материал – неструктурирани, полуструктурирани и структурирани интервюта.

Много от интервютата са проведени в малки групи, но повечето са индивидуални. В работата са използвани техниките на пряко и косвено наблюдение, текущо и фокусирано наблюдение, както и методът на бърза преценка на участника. В конкретната среда и възможността за пребиваване известно време в общността, от полза се оказаха наблюденията в естествена ситуация; прякото систематично и несистематично наблюдение. В последните години в България, все по-често се употребява т. нар. ориентирано към индивида интервюиране и наблюдение.⁷ Тук този метод са оказа особено полезен и „работещ“, предвид мястото и темите, които се изследват. Във връзка с настоящото изследване, за периода от месец юли 2014 година до месец май 2015 година, са проведени четири теренни проучвания в помашките села в района на Северна Гърция. Най-задълбочени са теренните ми изследвания в село Мустафчево (Мики), което е средищно за общността. То е и административен център на района, обединяващ 28 по-малки или по-големи села.

4. СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд се състои от увод, три глави и заключение. Общият обем е 254 стр. Библиографията включва използваните извори и справочни материали, използваната литература и електронни ресурси. Дисертацията завършва със списък на информаторите и четиринадесет приложения, от които – седем на електронен носител.

Логиката на основната цел, формулираните задачи за постигането ѝ и информационната база, с която разполагам, определи структурата на дисертационния труд:

⁷ При него се изхожда от гледната точка на отделния индивид и се „върви“ от частното към общото, а що се отнася до задаваните въпроси – обратно, от общото – към частното.

УВОД

1. Цел и задачи на изследването, изследователски въпрос и работна хипотеза
2. Изследваното пространство
3. Изследователят и теренът
4. Електронните медии като извор на информация
5. Литературен обзор
6. Понятийно – терминологичен апарат
7. Структура на дисертационния труд

ПЪРВА ГЛАВА: ФОЛКЛОРНАТА ОБРЕДНА КУЛТУРА В С. МУСТАФЧЕВО ДНЕС КАТО МАРКЕР НА ИДЕНТИЧНОСТ

1. Жизнен цикъл
 - 1.1. Раждане, предродилни и следродилни обичаи
 - 1.2. Обрязване (сюнет)
 - 1.3. Детство и юношество
 - 1.4. Изпращане на войник
 - 1.5. Брак
 - 1.5.1. Годеж
 - 1.5.2. Сватба
 - 1.5.3. Следсватбени обичаи
 - 1.6. Погребение
2. Празничен цикъл
 - 2.1. Календарно незакрепени (подвижни) празници
 - 2.1.1. Хатим
 - 2.1.2. Сбор (панаир)
 - 2.2. Календарно закрепени празници
 - 2.3. Локалният религиозен синкретизъм като специфичен маркер за идентичност
 - 2.4. Локални практики и обичаи (Свети места)
 - 2.4.1. Махия
 - 2.4.2. Ямур дуасъ
 - 2.4.3. Гонене на дъжд и буря
 - 2.4.4. Жив огън
 - 2.4.5. Сакрални топоси и текето на Хаджире

ВТОРА ГЛАВА: СЕЛИЩНАТА КУЛТУРА В С. МУСТАФЧЕВО – ДРУГИ МАРКЕРИ НА ИДЕНТИЧНОСТ

1. Облекло - всекидневно и празнично
- 1.1. Традиционна/празнична женска носия
- 1.2. Забрадки и кърпи
- 1.3. Всекидневна женско облекло
- 1.4. Мъжката носия
2. Именуване и именна система
3. Родствена структура и роднинска терминология
4. Няколко примера от словесния фолклор
- 4.1. Паремиялогия
- 4.2. Приказна проза
5. Традиционна архитектура (устройство на дома)
- 5.1. Немезла
6. Регионална топонимия
- 6.1. Топоси в с. Мустафчево
7. Религията като маркер за идентичност

ТРЕТА ГЛАВА: ПОМАШКАТА ИДЕНТИЧНОСТ В ПРЕСЕЧНАТА ТОЧКА НА ПУБЛИЧНИТЕ ПОЛИТИКИ. БИТКАТА ЗА ЕЗИКА

1. Елементи от малцинствените политики в Турция, България и Гърция в периода 1908 – 2017 г.
2. Език. Езикови политики
3. Религия, образование, идентичност
4. Азбуки, речници и граматика на помашкия език
5. Научни форуми и политики на асимилация

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

БИБЛИОГРАФИЯ

ИЗВОРОВИ И СПРАВОЧНИ МАТЕРИАЛИ

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

ЕЛЕКТРОННИ РЕСУРСИ

СПИСЪК НА ИНФОРМАТОРИТЕ

ПРИЛОЖЕНИЯ:

Приложение 1. Списък на местните имена в Гърция, променени след 1919 г.

- Приложение 2. Закон за ратификацията на Образователната спогодба между Гърция и Турция
- Приложение 3. Гръцко-турски образователен протокол от 20.12.1968 г.
- Приложение 4. Жалба от Асоциацията на помаците в Гърция (19.02.2015 г.)
- Приложение 5. Пословици и поговорки от с. Мустафчево
- Приложение 6. Приказки от с. Мустафчево
- Приложение 7. Топоними от с. Котино, Кира, Лива и Алма от 1943 г.
- Приложение 8. Помашко-гръцки речник от 1996 г.
- Приложение 9. Гръцко-помашки речник от 1998 г.
- Приложение 10. Брой на в-к Загалиса от м. август-декември 2017 г.
- Приложение 11. Статия от в-к Парapolитика относно обучението на турски език в Гърция
- Приложение 12. Статия от в-к Загалиса относно срещата на FUEN (14-17.05.2015 г.)
- Приложение 13. Фотодокументи
- Приложение 14. Видеодокументи

5. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

5. 1. УВОД

Уводът на настоящия труд представя целите и задачите на изследването, централния изследователски въпрос, както и работната хипотеза. В него подробно са описани проведените теренни изследвания и използваните в работата теренни методи. Описано е изследваното пространство и са изведени основните понятия от понятийно- терминологичния апарат. Тук са описани източниците на информация, използвани по време на проучванията и е направен литературен обзор на някои от основните заглавия. С цел по-доброто запознаване с поставените проблеми за маркерите на идентичност и проследяване на основните гледни точки на изследователите и участниците в тези процеси, основният акцент е поставен преди всичко върху работите на гръцки и български автори. Разделени условно на „академични“ и „неакадемични“ изследователи, тук са изложени основни научни теории, касаещи поставените проблеми,

описани са повечето от гръцките изследователи и техните трудове. Представени са и медии (предимно електронни), използвани като извор на информация.

5. 2. ПЪРВА ГЛАВА – ФОЛКЛОРНАТА ОБРЕДНА КУЛТУРА В С. МУСТАФЧЕВО ДНЕС КАТО МАРКЕР НА ИДЕНТИЧНОСТ

В първа глава са представени *жизненият и празничният календарен цикъл* на изследваната общност, т.е. начините, чрез които индивидът придобива, преживява и съпреживява своята идентичност. Описаните обичаи и практики са регистрирани към 2014 - 2015 година, когато са извършени теренните изследвания. Направен е опит да се проследи как и доколко житейските траектории на населението от Помакохория се намират в зависимост от по-общите модели на структуриране на всекидневието, познати и научно регистрирани и анализирани, в съседни (етнични или религиозни) общности.

Фолклорната култура е разгледана като маркер за идентичност днес, в състоянието, в което е регистрирана към момента на изследванията, с някои препратки към миналото, също установени по време на теренните изследвания. Описани са основните моменти на преход от жизнения цикъл в културата на изследвания район – раждане, сватба и смърт, както и са разгледани местните инициационни практики и обичаи в изследваната група.

Празничният цикъл е разгледан чрез неговите локални особености, като са описани всички регистрирани на терен фолклорни празници, обичаи, обреди и практики. Поотделно са описани и разгледани календарно закрепените празници и календарно незакрепените празници.

В изследването е обърнато специално внимание на *локалния религиозен синкретизъм*, като специфичен маркер за идентичност, описани са някои от светите места за изследваната общност, както и свързаните с тях локални *локални практики и обичаи*, които не се срещат на други места, освен в района. Като маркери на идентичност тези практики и процесии обединяват още повече местните помаци и утвърждават у тях чувството за родова памет, различност от съседните общности и оформяне на отделна общностна идентичност.

Сакралните топоси са много важен фокус в хабитата на

изследваната общност. Тук тяхната функция не се ограничава само с демонстрация на религиозна принадлежност, но те са и място за социализиране и опора на локалната памет. Религиозността на мюсюлманите в района на Помакохория е повлияна от бекташките традиции, за което свидетелстват и множеството тюрбета и текета.

Подробно е описан и въпросът, касаещ един от сакралните топоси в Помакохория и в частност в Мустафчево - **текето на Хаджире**. То се намира в землището на селото, източно, на самото гробище. Построено е през 1936 - 1936 година от бащата на Хаджире – Хюсеин – Башия. В (полу)легендарния живот на Хаджире откриваме класическото явяване на сън със съответно искане и концепцията за евлия.⁸ Можем да допуснем, че хората от селото са имали нужда от молитвено място, където да се молят и поради тази причина е изградено и текето.

Множество текета се срещат в цялата околност на градовете Ксанти и Комотини. Това са текето на Кютуклу Баба в Селино, текето на Хасъб Баба в Ксанти и Йенидже Кърклар дервиш теке в Ксанти. По-известни и посещавани са текето на Будала Ходжа в Лъджа (Термес), текето на Караджа Ахмет в Шахин (Ехинос), текето на сестрата на Караджа Ахмет - Айше Караджа в Шахин, текето на Гелин Мезар до Аскира и най – известния бекташки паметник – текето в Руса.

Описаните в тази глава на дисертацията празници и свързаните с тях сакрални топоси, са повод помаците да се срещнат помежду си, да си поприказват, да се повеселят, да се почувстват част от едно цяло, от общността. Тогава се усеща и най-силно разделението между „ние“, „нашите“ (помаците) и „те“, „вашите“ (другите). Често може да се чуе определението: „Той е наш“, „те са наши“, с което се обозначават своите си, „нашите хора“. Празниците на помаците са живи и те не се „използват“, за да се срещнат веднъж годишно и да възстановят обичаите си по фолклорен модел и „на сцена“, както това правят други общности (пондии, влахи, каракачани, преселниците от Мала Азия и тези от България, изповядващи християнска религия), които населяват Гърция и в частност северната ѝ територия. Празниците и обичаите на помаците ги отделят в една обособена етническа група, която има свой език, своя религия, свой обреден календарен цикъл и е запазила живи

⁸ Евлия е образ на свят мъж в исляма, който изчезва и се появява. Той е характерен персонаж за повечето ислямски деноминации на Балканите - бекташи, къзълбаши, алиани и др.

порядките и обичаите си в продължение на векове, макар и откъсната от родовите си връзки с населението отсам границата.

При изследването на **жизнен цикъл**, с неговите основни моменти – *раждане, сватба и смърт*, се установяват голям брой сходства или повтаряемости с българската традиционна култура. Изключение в този случай правят сунетът и погребението, които тук привидно се отнасят към по-голямата религиозна общност (мюсюлманската), но реално имат свои особености, характерни по-скоро за помашкото население на Балканите и в българските Родопи. Проведените изследвания и събраният наративен материал отразяват запазената фолклорна традиция на помаците от района на село Мустафчево, като стожери на груповата идентичност.

Календарният цикъл отразява религиозните порядки в района, които са свързани с изповядвания от помашкото население ислям. Трябва да обърнем, обаче, внимание на това, че се откриват множество местни и локални варианти на християнски празници, както в традиционния празничен календар, така и в празненствата от общ характер.

Проведените теренни проучвания дават основание да направим извода, че голямата част от **ритуалните практики**, свързани с жизнения цикъл, както и календарните обреди (с фиксирано или нефиксирано място в календара), показват значително сходство със съответните ритуални практики на мюсюлманските общности в Родопите отсам границата. Поради продължилата почти до края на XX век географска откъснатост и затвореност на локалните общности, може да се отбележи известна асинхрония - т.е. в Помакохория днес можем да наблюдаваме стадиално по-ранни варианти на ритуалните практики, които са били познати и в българската фолклорна култура и които постепенно изчезват под натиска на модернизационните процеси. В този смисъл Помакохория може да се разглежда като своеобразен “фолклорен резерват”, където все още можем да видим как са живели помаците и у нас докъм средата на XX век.

Представените явления и процеси отчетливо маркират чувството за принадлежност към силно интегрирана група, чиито маркери са ярки и работят интензивно в полето на самоидентификация. Затвореният, поради живота в граничната зона, режим на съществуване на групата (за повече от век), запазва удивително

жизнени множество маркери, които са изтрети в българската част на Родопите.

5.3. ВТОРА ГЛАВА: СЕЛИЩНАТА КУЛТУРА В С. МУСТАФЧЕВО – ДРУГИ МАРКЕРИ НА ИДЕНТИЧНОСТ

Маркерите на идентичност са тези отличителни характеристики, според които можем да определим към коя етническа, регионална и конфесионална, езикова или някоя друга общност се отнася изследваната група. Така, чрез преки и косвени доказателства, могат да бъдат направени изводи за принадлежността и идентичността на отделния индивид, на групата, на общността или населението, обитаващо определен ареал. Чрез своята идентичностна характеристика и принадлежност, индивидите могат да се ситуират в определена група или да се разграничат от нея.

В тази глава са представени маркери за идентичност - *религия, език, име, роднинска терминология, облекло, архитектура, топонимия и др.*, които се регистрираха по време на теренните изследвания и които остават извън кръга на описаните в предишната глава елементи на семейната и календарната обредност. Тук са разгледани такива въпроси на изследваното пространство като *именуването и именната система, родствената структура*, както и е описана подробно *роднинската терминология*.

Думата „идентичност“ има латински корен и обозначава някаква прилика, еднаквост или сходство с нещо или някого. На гръцки език думата „ίδιος“ означава „свойствен, свой, присъщ“, както и „същият“, „самият“(аз). Този смисъл се влага и в понятието идентичност, което определя индивида като принадлежащ и уподобен със „своите си“, в своята група.

Маркерите на идентичност, наблюдавани в района на село Мустафчево (Мики), Ксантийско, според наличните теренни данни, имат определено сходство със същите маркери на помашкото население на Родопите, обитаващо българската територия отсам границата. Такава близост се наблюдава и с мюсюлманското население, говорещо „бугарски език“ и населяващо части от източната територия в Албания. Всички те имат значително подобие помежду си, което може да бъде открито при един по-задълбочен и подробен анализ.

Облеклото е един от най-важните маркери на идентичност, чрез

който хората заявяват себе си – като част от общността или вътре в нея. Често чрез маркера за идентичност „дреха“, могат да бъдат разпознати отделните роли на индивида, както във всекидневието, така и по време на празници. Облеклото е това, което ни отделя от другите или ни слива с тях, в зависимост от конкретната ситуация. Традиционната носия в помашките села на Северна Гърция е един от лесно разпознаваемите маркери на идентичност и с положителност можем да твърдим, че е изпълнявала тази си роля в продължение на дълъг период назад във времето. Заедно с това, традиционната женска носия от село Мустафчево все още продължава да изпълнява тази роля и е един от основните и лесно отличими маркери на общността. Във втора глава подробно са описани *традиционната (празнична) женска носия, мъжката носия в миналото, всекидневното женско и мъжко облекло. Описани са и са обяснени разликите на всички видове женски забрадки и кърпи, украшения и бижута.*

Името е един от много важните и в същото време лесно разпознаваемите маркери на идентичност. То е натоварено с определена функция, която изпълнява по време на целия живот на човека. „Съществуват нарицателни имена и имена собствени. Вторите се използват, за да се означа едно живо или неживо същество, с цел да се индивидуализира и да се определи неговата идентичност“ (Живков 2000). В тази глава са разгледани въпроси като избора на име, *галените имена (украба)*, регистрирани са най-предпочитаните и често използваните имена в общността, както и начините на избирането им. Тук маркерът за идентичност „име“ се проявява във вариант, близък до същия маркер отсам границата. Името като маркер за идентичност носи определена функция, която изпълнява през целия живот на човека. На база проведените теренни изследвания, имаме основание да отбележим, че тук особено ясно личат сходствата с българската именна система и най-вече с тези в района на помашките села, близки до границата с Гърция.

Родствените структури и роднинската терминология са сред водещите изследователски теми още от зората на антропологията. Силни и много живи са отношенията в рода в общността на помаците от Мустафчево. Много ясно, в съответствие с патриархалния модел, са разделени ролите между всички членове на семейството. Мъжът е стълбът – той е длъжен да осигури прехраната, а

жената е тази, която отглежда и възпитава децата, грижи се за домакинството. Децата в семейството обикновено са много (най-често от три до седем-девет), като особено се държи на мъжката рожба. Роднинската (родствената) терминология е в огромна степен съхранената, поради относителната затвореност на изследваната група.

Запазената българска роднинска терминология, със слаби заемки от гръцки и турски език, формира у помаците чувство за групова идентичност, която ги обединява около семейството и рода. И тук, както в традиционната българска култура, се срещат устойчиви родови отношения и видовете родства: *кръвно родство, родство по сватовство и побратимяването*. Родството по кумство не е запазено, поради това, че то е характерно за традиционното християнско семейство и в изповядваната тук религия не е прието. Много силни са връзките по сребрена линия, които допълнително се натоварват и развиват след брак, поради силно *ендогамния характер* на отношенията в изследваната група (уподобен с този отсам границата).

Регистрираната на терен роднинска терминология и наименованията са изписани изрично в техния езиков израз, така, както се изговарят, чуват и мислят, поради което на места не е спазен съвременният книжовен български правопис.

Езикът и части от **устната фолклорна култура** на изследвания район са представени чрез паремиологията и приказната проза. **Паремиологията** е дял от фолклористиката, който изучава кратките фолклорни жанрове. Всяка националност, общност и дори по-малка социална група има изработени нейни си, своеобразни изрази и думи - „ключове“, с които леко и непринудено да се изразяват определени чувства, състояния и емоции. Именно чрез тях се осъществява кратка, ясна и точна комуникация. Помаците в Северна Гърция, като отделна социално-битова общност, също са „изработили“ свой набор от такива кратки словесни форми – *пословиците* и *поговорките*, които интервюираните оценяват като „свои“, „оригинални“. Те представят една форма на локална идентичност (според техните представи), но съпоставени с българските народни пословици и поговорки, се явяват маркери за идентичност в една по-широка езикова общност. Поради това можем да направим опит да разгледаме в този контекст записаните народни умотворения, като

част от по-голямата национална и езикова общност, към която помаците не принадлежат по политически причини и наддържавни решения. Както отбелязахме, тук не можем да говорим за общодържавна националност, но можем да потърсим корени в езика, миогледа и общата културна история, макар и прекъсната във времето.

Приказна проза - Народните приказки могат да бъдат отнесени към фолклорния повествователен жанр. Както навсякъде по света, и тук приказките са една форма за развлечение, поучение и предаване на поуки от стари на млади. В помашките приказки от района на Мустафчево и цялата област, населена с мюсюлмани, говорещи на своя майчин език⁹, сюжетите обикновено се повтарят. В различните райони или села могат да бъдат регистрирани няколко варианта на една и съща приказка, което потвърждава хипотезата, че фолклорната култура в общността е жива. Условно можем да разграничим (класифицираме) няколко вида приказки в изследвания район:

- *приказки за човека и неговия свят,*
- *приказки за животни,*
- *приказки за човека и животните,*
- *битови приказки,*
- *вълшебни приказки и др.*

Често срещани в миналото са били и приказките от т. нар. *блажен (мазен) фолклор*, изпълняващи ролята на „заместител“ на свободното изразяване на сексуални мисли, фантазии и желания. Днес разпространението им е сравнително ограничено, но не липсва. Това е възможно да се дължи на развитието на информационните технологии и сравнително лесния достъп до неговите съвременни „аналози“.

Приказките на помаците от района на Мустафчево и околните села са сходни по мотиви с описаните в Каталога на мотивите на българските народни приказки.¹⁰ Такива мотиви и приказки са например тези за животни (диви и домашни животни; човекът и домашните животни, човекът и дивите животни); вълшебните приказки (чудесен или омагьосан жених (невеста) или други родственици;

⁹ Записаните на терен и поместените в дисертационния труд приказки са изписани и представени без изменения на местния помашки диалект, с цел да се регистрират и изучат (при желание) особеностите на езика от специалистите езиковеди и диалектолози. Те са регионални, „помашки“ и се възприемат като такива, но се разказват и в съседните села, някои с варианти.

¹⁰ Перковска Л., Добрева Д., Коцева Й., Мицева Е., Български фолклорни приказки. Каталог. София, 1994

чудесни задачи; чудесен помощник и други приказки за чудеса); новелистичните приказки, както и някои анекдоти. Разделението и класификацията им ги доближава в голяма степен едни към други. Това може да ни даде основание да потърсим и по-дълбока връзка помежду им, изразяваща се в сходството им като маркер на идентичност. Бихме могли да направим предположение, че приказките на хората отсам и оттатък границата силно се доближават или преповтарят, което дава основание да ги определим като принадлежащи към една и съща етническа/езикова/фолклорна общност. Можем да допуснем, че в изследвания район, поради затвореността на общността, наблюдаваме терен, „консервиращ“ традиционни фолклорни представи, текстове, практики на разказване/предаване на традицията. От гледна точка на конкретното изследване, можем да твърдим, че разказването и разказвачите подсигурият транслацията на елементи от наследената култура и в различна степен, чрез този процес, поддържат всички останали групови маркери.

Устройството на дома (традиционна архитектура) и ***топонимията*** са разгледани като устойчиви маркери на идентичност. Описани са поотделно *топосите в региона и някои съседни селища, както и топосите в село Мустафчево.*

Домът (къщата) се възприема от местните помаци като един от маркерите на идентичност, който има своите строго определени характеристики и се отличава от тази в съседните села. Маркер за идентичност в помашката къща е *немезлата*. Така се нарича характерната украса на стената в местната къща на село Мустафчево. Установена е нейната всеобхватна разпространеност и тя категорично присъства във всяка къща, без оглед на това дали е бедна или богатата, стара или нова, съвременна или традиционна. На терен не се потвърди категорично вероятността немезлата да е религиозен маркер, кактовто имаме основание да смятаме, че вероятно е, но със сигурност можем да твърдим, че е местен маркер на идентичност, поради повсеместната ѝ употреба.

Стабилизирането на локалната идентичност е особено видимо в топонимията. Постоянното възпроизвеждане и препредаване на имената на местностите в усвоеното пространство е гаранция за запазването на идентичността на изследваната група. За сравнение и като основен източник на информация, по време на изследването са

използвани изключително ценните сведения, оставени ни от Патриарх Кирил от обиколката му на областта през 1943 - 1944 година (Кирил, Патриарх Български 1960).

Топонимите в района на селата около град Ксанти се отличават със своята лексика, която, повече отколкото във всекидневния език, е запазена напълно българска. Прави впечатление особено *големият брой топоси, носещи християнски корен и смисъл*. В труда са описани и разгледани топонимните наименования на две от близките села - Сминти и Басайково. Съотнесено към онзи минал момент (1943 - 1944 г.), днес топонимните названия са почти напълно запазени и се използват при всекидневното общуване между хората. В запазените наименования на местности, описани подробно в текста на дисертацията, ясно се откроява българското наречие, от което можем да предположим и за вероятността от пряка връзка с българската поселищна система. Подробно са описани и *топоними от село Мустафчево*, което е и основният обект на нашите изследвания.

Религията е един от основните и водещи маркери на идентичност при изследването на групи или индивиди. Етимологията на думата ни насочва към това, че тя е връзката на човека с някакви повисши свръхестествени сили или разум, с които човечеството изгражда определени отношения и практики, ритуали и митове, основаващи се на вяра, свръхпочитание, подчинение, и предназначени да обяснят произхода на света и смисъла на живота. Чрез религията като маркер на идентичност, групите се мислят и изживяват като обединени около една обща идея, общо верую и спазване на общовалидни за всеки в групата правила. Религиозните вярвания и практики допълнително усилват тази обединеност, като ѝ придават универсален характер.

Религиозната принадлежност на помаците от Северна Гърция е мюсюлманска, повлияна от бекташизма. Бекташийският (бекташкият) орден е основан в края на XIII век и е тясно свързан с Еничарския корпус в Османската империя. Той е един от основните ордени, функционирали векове на Балканите и се характеризира най-общо със своите хетеродоксни вярвания и практики, често повлияни от религията на завареното (славянско, християнско) население. В последните двадесет години, обаче, в процеса на засилване на неоосманизма, все по-често се наблюдават индикации за сунитизиране и турцизиране на населението в помашките села около Ксанти и

особено в района около Комотини.

В тази глава подробно сме разгледали въпроса за **религиозната идентичност** и нейните употреби. На базата на проведените изследвания имаме основание да констатираме, че голяма част от вярващите не познават и не различават отделните течения и секти в исляма, а и мислят себе си като ортодоксални мюсюлмани. Явява се опозицията „ние“ (мюсюлманите) и „те“ – казълбашите. Освен това в района на Помакохория се празнуват и много християнски празници, които се възприемат като останали от дедите и носители на идентичност. Местните помаци ги смятат за „свои си празници“ и само някои от тях свързват с християнската религия. Такива са празниците Касъм, празнуван на 8 ноември по стар стил (Димитровден), Гергьовден на 6 май, Бъдни вечер и Коледа, Йордановден, който наричат „треската“ и др., подробно описани в първа глава. Традиционният събор на помаците от областта, на който се връзват гергьовски люлки, играят се хора и се изпълняват различни, немюсюлмански ритуали и обреди, се провежда всяка година в района на Лъджа (Термес). Това са подчертано характерни и семантично силно натоварени маркери, формиращи груповата идентичност.

Религията като маркер на идентичност в изследваната помашка група от района на Мустафчево може да се определи като водеща за изследването и за формирането на идентичността на населението. В последните години тя се трансформира от хетеродоксна форма на ислям, типичен за Балканите, към класически сунитски ислям, под влияние на политически фактори, което наред с подмяната на езика и културата на общността, постига цялостна подмяна на идентичността и формиране на нова такава.

5.3. ТРЕТА ГЛАВА: ПОМАШКАТА ИДЕНТИЧНОСТ В ПРЕСЕЧНАТА ТОЧКА НА ПУБЛИЧНИТЕ ПОЛИТИКИ. БИТКИТЕ ЗА ЕЗИКА

Трета глава се опитва да опише и обясни някои от съществените външни фактори, влияещи при *формирането* на идентичността на изследваната общност в миналото и днес. Очертани са някои основни елементи от малцинствените политики в Турция, България и Гърция през ХХ век. В тази глава се коментира религията и *нейната обвързаност с образованието*, което оказва съществено влияние при

формирането на *езиковата, религиозната и националната идентичност*. Разгледан и коментиран е и проблемът с т. нар. „*помашка азбука*“. Анализирани са въпросът за езика и свързаните с него езикови политики. Представени са някои научни форуми и са осветени политики на асимилация.

В тази част от дисертацията се прави опит да се очертаят историческите и политическите фактори, които водят до описаната дотук ситуация. Както фолклорната култура на областта Помакохория, за която стана дума в първа глава, така и традициите по отношение на облекло, именуване, родствена система и топонимия, на които е посветена втора глава, имат своето начало в традициите на местното население. В същото време, обаче, всичко описано в този „хоризонтален срез“ на изследваната общност, е и резултат от въздействието на поредица от извънсистемни фактори, разбирането на които налага едно по-внимателно вглеждане в дълбочина – към предисторията на днешните събития и процеси. Нататък е направен кратък обзор на тези фактори, като по необходимост разглеждаме не само елементи от публичните политики на Гърция, в чиито граници се намира изследваната от нас общност, но и с тези на Турция и България – другите две държави, заявяващи в една или друга степен и форма претенции за „собственост“ по отношение на населението на Помакохория.

Ньойският договор (1919 г.) за пръв път категорично постановява правата на българите, живеещи зад граница, които принадлежат към расово, етническо или езиково малцинство. Гарантирани са възможностите те да развиват собствени религиозни, образователни и благотворителни институции. При провеждането на Лозанската конференция през 1923 година, е подписан и Лозанският договор (24 юли 1923). До подписването му се стига след война между Гърция и Турция, в хода на която Турция успява да изтласка гърците от Анадола и печели войната. Чрез него се уреждат въпросите за териториите и границите между Гърция и Турция; гр. Смирна (днес гр. Измир) и цяла Източна Тракия са отстъпени на Турция. От съществена важност е това, че в договора е включен раздел, посветен на *малцинствата*. Турция се задължава да изплати огромни компенсации на народите от бившите османски владения и поема задължения по отношение на немюсюлманските малцинства, живеещи на нейната

територия. Тези задължения и ангажименти предвиждат широк обем *езикови права, равнопоставеност пред държавата и закона, гарантирано е и правото на частна собственост*. Макар България да не е страна по него, договърът определя границата между България и Турция. С подписването на Лозанския договор, воювалите държави разпределят не само територии и население, а също така влияния и политическа зависимост. Българската държава също е засегната от този договор, но той няма пряко отношение относно поемане на допълнителни ангажименти, поради което за нас, като страна, остава и получава гражданственост като Лозанска конвенция.

Вследствие на поетите ангажименти към малцинствата, техния език и вероизповедание, след края на Втората световна война, обучението в средната образователна степен в селата с помашко население в Гърция, продължава да се провежда на турски език. Това се обяснява с факта, че населението в тази общност изповядва ислям и затова „по аналогия“, априори, се приема, че то е изконно турско. След формирането на новата гръцка държавност, положението на малцинството се влошава не само поради това, че жителите му са отъждествявани с турците. Голямо значение има и неговия ареал на местоживеене, близо до държавни граници с две страни, които биха могли да имат и с времето да предявят претенции – политически, териториални или езикови, което допълнително усложнява създалата се политическа и социална обстановка. Не се откриват архивни документи, които да определят точно и ясно езика, на който се предвижда да се води образованието. Навсякъде в държавните и междуправителствените документи на двете страни се говори за *майчин и малцинствен език*, като не се споменава изрично турски.

В резултат на всички описани дотук събития и процеси, помашкото население, живеещо в районите на градовете Ксанти и Комотини, по религиозен принцип, е причислено към турското етническо малцинство. Майчин език за него, според водената дългосрочна политика, се явява не помашкият (като диалект на българския език), който населението употребява и до днес във всекидневието си, а турският, поради което и образованието в средните училища в малцинствените райони се осъществява на турски език. Това подробно обяснение е направено тук, за да се разбере защо религията така пряко влияе на *образованието*, а оттам – и на *езика* като

маркер на идентичност. Обективната действителност е известна както на обществото, така и на специалистите, занимаващи се с проблемите на малцинствата. По време на теренни изследвания и свързаните с тях разговори и интервюта, се срещнаха възрастни представители на общността, които, въпреки наложената дългогодишна държавна политика, не са забравили общото си минало с България и общия език. Те споделят за свои роднини и приятели от Родопите, от другата страна на границата с България, най-често от градовете Смолян, Златоград и Девин, както и селата около тях.

Езикът е сред най-активните маркери за идентичност, които могат да бъдат установени при първи и непосредствен контакт. В пределите на Северна Гърция все още може да се чуе един *стар родопски диалект*, какъвто не се говори отдавна дори отсам границата. Според българската лингвистика, езикът на помаците от Северна Гърция се причислява към групата на *южнобългарските говори*. Въпросът за гръцките и турските изследователи на езика е коментиран на друго място в настоящия текст, но трябва да отбележим, че много от тях „не разграничават термините „език“ и „диалект“, не изписват никакви характерни особености в областта на *фонетиката, морфологията, синтаксиса, лексиката* на така наречения „помашки (ахрянски) език“ (Митринов 2011:16-17) Особено внимание в гръцката литература се отделя на езика на местните помаци, който най-често се определя като „*славянски диалект*“, чиито корени се търсят в групата на славянските езици и се привеждат съответните примери за това. Както вече беше отбелязано, повечето от изследователите, застъпващи тази теория, не са носители на помашкия език, нито добре познават българския език – с неговите правила и закони, лексикална, граматическа, фонетична и синтактична структура. Днес в Гърция продължават опитите темата за езика на малцинството, като водещ маркер за идентичността, да се negliжира и да се пречи на функционирането му като такъв. Утвърждава се становището, че помаците са нещо различно от българите, а езикът, който говорят, е някакъв „неизвестен“ славянски диалект без писменост, поради което Гърция била „принудена“ да наложи употребата на турски език. По такъв начин **религията, езикът и образованието** се вплитат в сложен гордиев възел, който едва ли ще бъде разсечен скоро от меча на някой Александър Велики.

След 90-години на двадесети век, след премахването на загражденията и бариерите на пропускателните пунктове, отделящи района от останалата, ненаселена с мюсюлмани, територия на Република Гърция, населението, живеещо в района, все по-често е определяно като турско – както казахме, поради религията, която изповядва. В същото време, обаче, в района на град Ксанти и околните села, особено в последните десетина години, се забелязва съпротива срещу тази постепенна, но последователна инвазия и определени кръгове от по-високо образовани помаци се опитват да се противопоставят публично на целенасоченото турцизиране на помашкото население. Теренните проучвания установиха, че в своя стремеж да очертаят устойчива граница между собствената си и турската идентичност, помаците стигат до търсене на квазиантропологични аргументи („турците са много жълти..., а ние...“). Притиснати от институционалните политики, те се опитват да „изобретят“ своята различност. *Трилингвизмът* в общността и селото се обуславя от необходимостта и нуждите на хората при комуникацията помежду им или с „другите“. В зависимост от конкретната ситуация, се избира и употребява един от трите езика – помашки диалект, турски или гръцки език.

Немаловажен проблем се оказва и обучението в началните класове на средното образование, което се води на турски (в по-голямата си част) и гръцки език – както беше обяснено, по силата на споразуменията и в изпълнение договореностите от Лозанската конвенция (1923 година). За нуждите на религиозното образование, което включва задължителни часове за изучаването на Корана, е наложително и изучаването на арабски език. Като прибавим и обучението в часовете по английски език, както и „славянската“ езикова среда, в която живеят децата, броят на езиците става значителен – пет. Поради трудността и невъзможността да усвоят тези езици на добро ниво, според гръцките изследователи те „остават слабо грамотни“ или дори им се приписват „затруднения в общуването, обучението и комуникацията“.

Въпросът с образованието е тясно свързан с този за *идентичността*. В началната и средната образователна степен учениците са принудени да изучават най-малко три съвсем чужди за тях езика (арабски, английски и турски), като едновременно с това в

междучасията и извън училище, в домашна и битова среда, комуникират приоритетно на помашки. През последната година се гласува и влезе в сила закон, с който се въвежда обучението в детските градини и първата образователна степен – предучилищната, да се провежда не само на гръцки език, както досега, но и на турски. В резултат на всички тези процеси, повечето от децата, а и не малка част от възрастните, се оказват объркани по отношение на своята *гражданска, етническа, езикова и религиозна принадлежност и идентичност*.

Подмяната на идентичността през механизмите на религиозното образование и налагането на влияние чрез изповядваната вяра и нейната употреба, е повече или по-малко политически процес, който заема все по-широки територии. На част от жителите турското влияние успешно е наложило промени, които го насочват към по-престижното самоопределяне като турци. Това най-често е следствие от действието на различни политически, социални, битови и икономически фактори (както свидетелстват самите ми информатори).

Идентичността на помаците в планинските райони на Северна Гърция и по-конкретно в изследвания от нас район, е строго индивидуална, от гледна точка на това дали е *групова* или *личностна*. Тук, в района на Мустафчево, процесите на самоопределение важат с пълна сила. В зависимост от степента на образование, възможността за напускане на населеното място, реализацията в групата или извън нея и други, идентичността е променлива и непостоянна величина, дори за един и същи член на общността. В селото тя може да бъде помашка (за мнозинството, необразовани членове) или турска, в случаите, когато индивидът се е възползвал от възможностите, които му е предложила турската държава и се е образовал в някой от тамошните университети. В тези случаи се наблюдава промяна на самоопределението в полза на по-престижната (в този отрязък от време) турска идентичност. С много малки изключения, извън своята територия, помаците остават неприпознати, чужди за приемащата група. Това се наблюдава на терен и сред учениците, работещите и живеещите в близкия град Скеча (Ксанти).

На терена се среща и една друга променлива идентичност, която може да се определи като своеобразен бунт срещу системата и държавната политика по отношение на малцинствените групи и

респективно – по отношение на отделната личност. Сравнително рядко, но се срещат и такива представители на помашката общност, които решават да напуснат територията, за да се реализират навън, но в немюсюлманска среда. Все пак се налага да се отбележи, че подобни примери на индивидуален личностен избор представляват по-скоро изключение, без да визираме тук сезонните работници и гастарбайтерите, които трайно напускат територията.

За разлика от развитата в Термес, „европейска идентичност“, описана от Д. Михаил (Михаил 2003), в по-отдалечената от граничната зона точка, каквато се явява село Мустафчево, като основен за нас информационен ареал, такива тенденции не се наблюдават. Възможно е в някои отделни представители на помашката общност да се е развило подобно чувство за надидентичностно самочувствие, но това не е общовалидна мярка за идентичността в района. В селото (и общината) хората все още пазят тясната обвързаност с религията (респективно с идентичността си), макар понякога тя да се спазвана „по задължение“. Те не показват никаква европейска зависимост, въпреки сравнително големия брой икономически емигранти, отпътували към Западна Европа, и въпреки близостта на град Ксанти, като един европеизиран и съвременен град.

Ключов е въпросът за **помашката азбука** и нуждата от нея, породена у не един записвач, изследовател или автор на граматика на помашкия диалект. Преди повече от двадесет и пет години в гръцкото общество започва процес на засилен изследователски интерес към езика на помаците. При изследването на този въпрос сведения и информация се събираха от самите участници в тези процеси, както и ни бяха предоставени лични техни архивни документи. Съществуващите **помашки азбуки и граматики** на помашки език са подробно описани в тази глава, като се обясняват и причините за тяхното съставяне и употреба.

Опит за *противопоставяне* на описаните тенденции за *асимиляция* и забрава в контекста на *европейските ценности* и *културните политики* за съхранение на локалните идентичности, представляват организираните в последните няколко години **научни форуми**, посветени на езика и идентичността на населението от Помакохория. Основната тема в тях е правото на мюсюлманите да се самоопределят не като турци, а като помаци. В дисертационния труд се

дават сведения за няколко конгреса и конференции по проблемите на малцинствата, религията и езика, проведени в периода 2013-2015 година в градовете Комотини и Ксанти. Самата възможност за провеждането на такива научни срещи е свидетелство за наличието на целенасочена държавна политика, последователно провеждана, посредством „инструментите“ на научното изследване и дискурс. Тези научни форуми се явяват удобна възможност държавните политики по отношение на (езиковите и религиозни) малцинства да получат своята научна легитимация.

Езикът функционира като един от най-активните маркери за идентичност. Поради обучението на турски език, у местното население постепенно започва да се формира различно самосъзнание, които някои родители са опитват да избегнат, като изпращат децата си в училищата на близкия град. Засега местните помаци категорично не желаят децата им да се обучават на турски език, тъй като, както самите те подчертават, това не е майчиният ни език, а „нашият майчин език е помашкият“. Макар и да си спомнят времето, в което в района им е имало български училища и български учители, днес те *не припознават* българския език като водещ в определянето на идентичността им. Езикът, като маркер на идентичност, за тях остава *константна величина* и не желаят да бъде изкуствено подменян с турски. Именно това е водещото и при желанието им да се самоопределят като помаци или гърци, с цел да се разграничат от турската етническа група.

Що се отнася до перспективите, днес може да се прогнозира или окончателното изчезване на славянския/български език от употреба, или официалното му легитимиране като „помашки“ език. Макар и двете възможности да не отговарят на историческите и лингвистични реалности, липсата на каквато и да е официална българска политика, най-вероятно ще доведе до реализацията на една от описаните две възможности.

5.4. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Целта, която си поставихме като основна за настоящото изследване, бе да се направят проучвания и да се установи до каква степен маркерите на идентичност се запазват, изменят се или влияят при формирането на определена идентичност – локалната, груповата

или европейската, в изследвания район. Една от основните ни задачи беше да се установи какво е сегашното състояние на тези маркери, дали и как са изменени и се изменят те във времето. Важно беше да се установи също така и до каква степен отделеността на групата (физическа и духовна) е повлияло за запазването или отхвърлянето на една или друга идентичност.

Необходимо беше да се проведат няколко теренни изследвания сред помаците от района на град Ксанти в Северна Гърция и да се открият, наблюдават и изследват такива класически маркери на идентичност като език, религия, именуване, фолклорна култура, жизнен и празничен календарен цикъл, облекло, народна кухня, архитектура и други, като чрез съпоставка на същите маркери се установи какви са били те в някакъв минал момент, изменили ли са се и как; как това е повлияло на формирането на идентичността в изследваната група. Важно беше да се установи, също така, има ли странични фактори, които влияят на тези процеси, и ако да – по какъв начин.

Чрез паралелно изследване и на жизнения и календарния цикъл, се направи опит да се установи кои са тези процеси, фактори и причини – политически, социални, битови, икономически и други, които силно влияят и изменят самосъзнанието, самоопределението и чувството за принадлежност в отделните индивиди и в общността като цяло.

Маркерите на идентичност, които разглеждаме в това изследване, ни послужиха, за да се установи или да се отхвърли работната хипотеза, както и да се получи отговор на поставения изследователски въпрос.

Както вече беше отбелязано, населението в помашките села в околностите на Ксанти, Северна Гърция, е с трайно променено самосъзнание, поради различни политически, социални, битови и икономически причини, макар че и досега се срещат много представители на общността, които не са забравили общото минало с България.

На част от жителите турското влияние успешно е наложило *променлива идентичност*, която ги насочва към публичното им презентирание като *турци*, което се смята за „по-авторитетно“ към този момент. Това най-често е станало вследствие и като резултат от очакваните икономически и социални изгоди, както свидетелстват

самите помаци.

За сега, по-голямата част от изповядащите ислям, носители на български родопски говор, се *самоопределят като помаци* и не желаят да бъдат квалифицирани и определяни като турци, независимо дали се страхуват или не да заявят това публично. Те по-скоро са склонни да се самоидентифицират като гърци (като национална принадлежност), отколкото да променят езика си и да го заменят с турски. Обективно погледнато, по произход те не са гърци, макар че са родени на територията на страната. Единственият им шанс да не бъдат приобщени към „по-престижната“ (към момента, в следствие на провежданите официални и неформални политики от нашите две съседски държави) турска общност и да не бъдат асимилирани, е като се самоопределят и декларират като помаци. В последните години се наблюдава и самоопределяне на някои местни като *гърци*, с цел да се дистанцират от последователната и все по-агресивна асимилация и от частично протурски настроената местна администрация. Ако се абстрахираме от чисто политическия оттенък, който понякога придобива поставеният проблем, ще открием, че самите помаци, на чисто битово ниво, постоянно преосмислят „себе си“ и „другите“, и формират ясни, и в нередки случаи, категорични заявки за собствената си идентичност. Това е техният отговор - от района на Ксанти (и все по-рядко на Комотини) против езиковата асимилация и сунификацията на населението в селата им.

В заключение се налага изводът, че се формират **множество идентичности** на населението от изследвания район – различни в различен контекст. Идентичността може да бъде определена като *локална, групова, религиозна или общностна* („ние в Мики“, „ние, помаците“, „ние, мюсюлманите“), в зависимост от различната среда и взаимодействие. Така се стига до самоопределянето и „разделението“ на „помаци“, „турци“, „наши“, „славофони елини“ (славяногласни гърци), „тракийци“, „гърци-помаци“, „родопчани“. Идентичността тук не остава константна величина, а се променя в зависимост от конкретните условия, затова и може да бъде определена като „плаваща“.

ЛИТЕРАТУРНИ И ЕЛЕКТРОННИ ИЗТОЧНИЦИ, ЦИТИРАНИ В АВТОРЕФЕРАТА:

Бокова, И., *Културна идентичност – образи на отъждествяване и оразличаване.* Български фолклор, кн. 1-2. стр. 4-21., 1998

Живков, Т. Ив., *Увод в етнологията.* Пловдивско Университетско издателство, П., 2000

Кирил, Патриарх Български, *Българомохамедански селища в Южните Родопи (Ксантийско и Гюмюрджинско). Топонимно, етнографско и историческо изследване,* Софийското Синодално издателство С., 1960

Митринов, Г., *Южнородопските български говори в Ксантийско и Гюмюрджинско (по данни от помашко-гръцки речник на Петрос Теохаридис – Солун, 1996).* С.: ВМРО, 2011

Михаил, Д., *От „местна“ към „европейска“ идентичност: променящите се идентичности на помашкото малцинство в Гърция.* В: Да живееш там, да се сънуваш тук. Емигационни поцеси в началото на ХХI век. Съставител М. Карамихова. Изд: МЦПМКВ. 2003. 248-266.

Перковска, Л., Добрева Д., Коцева Й., Мицева Е., *Български фолклорни приказки.* Каталог. С., 1994

Смит, А., *Националната идентичност.* С.: Кралица Маб, 2000

Μιχαήλ, Δ., *Έθνος, εθνικισμός και εθνική συνείδηση. Μια ανθρωπολογική προσέγγιση.* Β' έκδοση. Αθήνα: Εκδόσεις Λεβιάθαν, 1997.

Трайков В., (съст.), *Населените места в Тракия и Македония под гръцка власт. Стари и нови названия.* С., 1946
http://www.strumski.com/books/Traikov_Ukazatel_Makedonia-1.pdf
(последно посетен 26.09.18.)

<http://www.lithoksou.net/p/metonomasies-ton-oikismontis-thrakis> (последно посетен 26.09.18.)

https://pomlex.blogspot.com/2018/06/blog-post_24.html
(последно посетен 26.09.18.)

СПРАВКА ЗА НАУЧНИТЕ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

- Проведено е задълбочено теренно проучване на фолклорната култура в слабо изследван регион (Помакохория) и е събран и обработен значително количество теренен материал;
- Формулирана е система от маркери на идентичност, описваща изследваната общност, което дава възможност за дефиниране и плътно описание на „помашката идентичност“;
- Проследена и описана е динамиката на религиозната принадлежност в контекста на модернизацията и публичните политики, оказващи влияние при нейното дефиниране;
- Описани са протичащите езикови и езикотворчески процеси в контекста на езиковите политики на Гърция и са направени предположения относно перспективите за тяхното развитие в средносрочна перспектива;
- Представени и анализирани са съществени характеристики на изследваната общност (жизнен цикъл, празничен цикъл, облекло, език, именуване и именна система, родствена структура и роднинска терминология и др.), което дава възможност за провеждане на бъдещи съпоставителни проучвания.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД:

1. **Цонева Г.**, *Име и идентичност – наблюдение върху особеностите на именната система в района на Мики (Мустафчево), Помакохория, Северна Гърция.* – В: Годишник на Асоциация „Онгъл”. Т. 16. „Полетата на етнологията: между знанието към познанието. 25 години Асоциация „Онгъл”. София, ИИК „Род”, 2018, 125–134.
2. **Цонева Г.**, *Езикът и религията като фактори при конструиране на идентичности (по материали от района на град Ксанти, Северна Гърция).* – В: Сборник материали от научна конференция „Родопа планина – земя на богове, хора и храмове”. (Сборникът, включващ доклада, е **под печат**, за което е приложена служебна бележка)
3. **Цонева Г.**, *От люлката до хорото - детство и юношество (по материали от района на село Мики (Мустафчево), Помакохория, Северна Гърция)* – В: Сборник материали от научна конференция „Детето, децата, детството (етнокултурни аспекти).“ (Сборникът, включващ доклада, е **под печат**, за което е приложена служебна бележка)